

Прегледни рад

Немања С. ДИМИТРИЈЕВИЋ*

ПРЕДСЕДНИШТВО СФРЈ О СИТУАЦИЈИ НА САП КОСОВО И МЕТОХИЈА У ПРВИМ МЕСЕЦИМА 1989. ГОДИНЕ

Апстракт: Чланак је базиран на фонду Председништво СФРЈ и допуњава тренутна историографска сазнања о ситуацији на САП Косово и Метохија током 1989. године. У чланку су приказани ставови Председништва СФРЈ према хапшењу политичких и привредних руководилаца САП Косова и мартовским дешавањима на САП Косово и Метохија.

Кључне речи: Председништво СФРЈ, САП Косово, Азем Власи, Слободан Милошевић, ванредно стање, 1989.

Статус покрајина у Југославији дефинисан је уставним амандманима VII-XIX (1968), чиме је наступило декомпоновање југословенске федерације. Декомпоновање је значило слабење федерације, јачање република и самоорганизовање покрајина (Димић 2001: 407). Југославија је Уставом (1974) устројена као држава са шест република и две покрајине. Устав СФРЈ је покрајине дефинисао као „конститувне елементе федерације у саставу СР Србије” (Николић-Цветковић 2014: 65). Руководство СР Србије је пристало на доношење Устава, јер су у конституционалном моделу видели могућност јачања утицаја српског руководства на политичке токове у СФРЈ (Јовић 2003: 201).

Смрт Јосипа Броза српско руководство је видело као завршетак вишедеценијског процеса дезинтеграције Србије, који је за последицу имао да је Србија била једина република са две покрајине. Дезинтеграциони процеси су највише утицали на однос Републике са покрајином Косовом, у којој је живело већинско албанско становништво, које Србију није сматрало својом државом (Николић 2017: 219). Демонстрације на САП Косово и Метохија (1981.), српско руководство је искористило да укаже на нужност поштовања уставног положаја покрајина и отвори питање масовног исељавања

* мастер историчар, dimitrijevicnemanja12@gmail.com

Срба и Црногораца са САП Косова. Дешавања у САП Косово и Метохија приморала су Председништво ЦК СКЈ да усвоји Платформу за Косово и Метохију (1981.) у којој питање исељавања и уставни однос Република-Покрајина, нису на одговарајући начин изложени (Ристановић 2018б: 376, 379).

Почетком 1985. године, одржани су први масовни митинзи Срба и Црногораца са САП Косова и Метохије по СР Србији, који су се наставили да одржавају и у наредним годинама. Митинзи пред републичким и савезним органима са захтевом да се поштоје уставни статус покрајина и спречи исељавање Срба и Црногораца нису имали превише успеха (Antonić 2002: 91). Федерално и покрајинско руководство су митинге и захтеве окарактерисали као „возове национализма“ (Николић-Цветковић 2014: 117).

Током 1986. године, савезни органи су признали да је стање на САП Косову и Метохији сложено. На заједничкој седници председништва СФРЈ и ЦК СКЈ усвојени су закључци који су били подлога за усвајање мера за стабилизацију стања у САП Косово и Метохија. Децембра месеца 1987, уз предходно учешће свих федералних јединица у Скупштини СФРЈ је усвојен документ Југословенски програм мера и активности за заустављање исељавања Срба и Црногораца са Косова (Ристановић, 2018б: 263-264). Након X конгреса СК Србије (1986), у средишту политике СР Србије постављен је уставни положај САП Косова и положај Срба и Црногораца у САП Косово и Метохији (Јовић 2007: 50-51).

Осма седнице ЦК СК Србије (1987), промовисала је Слободана Милошевића у најмоћнију политичку фигуру у Србији. Исказано партијско јединство на седници ЦК СКС Милошевић је видео као предуслов за решавање економских проблема, уставног положаја Косова и статуса Србије у Југославији (Јовић 2003: 415). Уздржано гласање покрајинских представника на Осмој седници, упућује да нису били против Слободана Милошевића који се залагао за борбу против национализма и свих антисоцијалистичких снага у друштву (титонистичка реторика), док су у Ивану Стамболићу видели централисту који је доследан у намери да промени Устав СР Србије (Јовић 2003: 407-408).

Након смрти Јосипа Броза, сваки сазив Председништва СФРЈ суочавао се са истим проблемима: политичким (међурепублички односи, протести на Косову и Метохији, захтев СР Србије за промену Устава, национализам и критичко преиспитивање друштвеног поретка¹) и економским (инфлација и привредна неликвидност и стагнација) (Dizdarević 1999:

1 Након смрти Јосипа Броза, културни и научни радници су започели са критиком комунистичког поретка у Југославији. Члан САНУ Антоније Исаковић је 1984, предложио валоризацију лика и дела Јосипа Броза. Током исте године, Добрића Ђосић је на скупштини САНУ позвао Академију да се ангажује у решавању југословенске кризе (Dragović, 2004: 101).

302). Током 1988. године, криза у Југославији је била евидетна. Стање у САП Косову и Метохији је постало је сложено услед погоршаних међуљудских односа, исељавања Срба и Црногораца, што је приморало Председништво СФРЈ да сазове заједнички састанак републичког и покрајинског руководства. На састанку руководства (18. јула 1988.), на теми промена Устава СР Србије исказане су непремостиве разлике (Dizdarević 1999: 206-207).

Однос Републике и њених покрајина, била је тема на којој је Слободан Милошевић током јесени 1988. и пролећа 1989. године, извео стотине хиљада Срба и Црногораца у „догађајима народа“ на улице градова на целој територији Републике Србије (Николић 2017: 231). Протести су првобитно приморали на оставку војвођанско руководство (октобра 1988.), затим је оставку поднело руководство ПК СК Косова (новембра 1988.). На крају, под притиском протеста почетком јануара месеца 1989, оставку је поднело црногорско руководство (Николић 2018: 30). Почетком 1989, до усвајања амандмана на Устав СР Србије (28. марта 1989.), чињење Слободана Милошевића било је усмерено на постављање новог руководства САП Косова и Метохије, које је било спремно да прихвати амандмане на Устав СР Србије (Николић 2017: 32).

Смена Каћуше Јашари са дужности председника Покрајинског комитета Савеза комуниста Косова и Метохије (у даљем тексту ПК СК КиМ), као и искључење Азема Власија и других из Партије, извела је рударе из Трепче на улице Приштине. У то време, Раиф Диздаревић је сматрао да је смена косовског руководства организована по налогу Слободана Милошевића (Dizdarević 1999: 354). Поред смене врха покрајинског комитета, додатну напетост код становништва албанске националности изазвало је заказивање седнице Скупштине САП Косово на којој се расправљало о аманданима на Устав СР Србије. Реакција косовских Албанаца биле су мирне демонстрације у периоду 17. 18. и 19. новембра 1988. године, на улицама Приштине са паролама „Не дамо Устав из 1974.“, „Каћуша-Азем“ и друге (Dizdarević 1999: 350).

Током протеста у Приштини, Југословенска народна армија (у даљем тексту: ЈНА) је подигла ниво приправности. Савезни политички и војни врх су били против ангажовања ЈНА, јер протести нису били рушилачки као 1968. и 1981. године. Председништво СФРЈ је као штетне осудило једнонационална окупљања у Приштини (Dizdarević 1999: 346). Руководство СР Србије је тражило да државни и партијски врх Југославије осуди организаторе и паролу на демонстрацијама у Приштини. Током новембра и децембра 1988. године, одржана су два састанка чланова Председништва СФРЈ и руководства СР Србије, али није дошло до усаглашања оценое о демонстрацијама на САП Косово и Метохија (Dizdarević 1999: 350).

Оставке руководства САП Војводине, СР Црне Горе и смена врха козовског Централног комитета СК продубили су политичку кризу у Југославији. Руководства Словеније и Хрватске нису подржавали смене, док је руководство Србије у доласку новог партијског руководства у САП Косово и Метохију видело могућност обрачуна да присталицама контрареволуције у САП Косову и Метохији (Милошевић 1989: 329). Међурепубличка напетост представљала је опасност да се нејединство може исказати у рефератима на пленуму ЦК СКЈ. Политичка ситуација уочи пленума ЦК СКЈ, разматрана је на седници Председништва СФРЈ одржаној 28. јануара 1989. године. Раиф Диздаревић председник Председништва СФРЈ је присутне информисао о активностима које је предузео да би заседање 20. пленума ЦК СКЈ у Београду, протекло нормално. Закључак разговора Раифа Диздаревића са Петром Грачанином председником Председништва СР Србије, Доброславом Ђулафићем савезним секретаром за унутрашње послове и Вељком Кадијевићем савезним секретаром за народну одбрану, било је прихватање руководства СР Србија и савезних органа безбедности да пленум протекне без окупљања народа.²

Нормално заседање пленума ЦК СКЈ (од 30. јануара, до 1. фебруар 1989.), био је приоритет, због чега је Раиф Диздаревић предложио да Председништво СФРЈ усвоји „мере будности“ које су представљале механизам спречавања народних окупљања током пленума ЦК СКЈ. Председник Председништва СФРЈ је навео да не треба усвајати мере ванредног стања, све док се проблеми могу решити политичким договором.³ Никола Љубичић члан Председништва СФРЈ је саопштио да „ово Председништво СФРЈ не сме дозволити да до распада земље дође“ и предложио је да се у званичним документима за опис политичко-безбедносне ситуације у Југославији не користи квалификација „ванредне прилике“ или „ванредно стање“.⁴

Драматичност политичке ситуације у Југославији у којима се одржавала седница Председништва СФРЈ, може се огледати у усвојеном предлогу Рифа Диздаревића да секретар Скупштине СФРЈ током трајања Пленума, организује просторију у којој се може одржати седница Председништва ако треба доносити неке одлуке. Предлог је образложио речима: „Мислим да је боље интервенисати, него да се пали ватра на Пленуму.“⁵ Да би спречило наступање најтежих последица у Југославији, Председништво СФРЈ је одлучило да се: уведу дежурства; појачају све мере безбедности и друштвене самозаштите; обезбеди непрекидан рад Савезног центра и центра

2 АЈ, ф803, Стенографске белешке са 241. седнице Председништва СФРЈ, одржане 28. јануара 1989. године, у Београду, с почетком у 13 сати, излагање Раифа Диздаревића, стр.1-2, строго поверљиво.

3 *Исџо*, стр. 2-3.

4 *Исџо*, излагање Николе Љубичића: 11.

5 *Исџо*, излагање Раифа Диздаревића: 15.

за обавештавање. Наведене мере су трајале од 28. јануара до 6. фебруара 1989. године, када су одлуком Председништва СФРЈ укинуте на територији Југославије, с изузетком територије САП Косова и Метохије.⁶

УВОЂЕЊЕ ПОСЕБНИХ МЕРА НА САП КОСОВО И МЕТОХИЈА

Током фебруара месеца 1989, бројна предузећа на САП КиМ су ступила у штрајк (Dizdarević 1999: 356). Рудник Стари трг је било жариште незадовољста. Рудари албанске националности су прогласили штрајк због најављеног усвајања уставних амандмана о статусу САП КиМ, смене Каћуше Јашари и Азема Власија, уз захтев за смену политичара који су перципирани као послушници руководства СР Србије: Рахмана Морине председника ПК СК КиМ, Али Шукрије члана ЦК СКЈ и Хусамедина Аземија председника ОК Приштине. Под притиском, тројица функционера су поднела оставке. По устаљеном принципу међунационалне борбе у САП Косову и Метохији, покрајински руководиоци српске националности као и радници рудника Копаоник запретили су штрајком, у случају да Председништво СКЈ прихвати оставке тројице руководиоца (Ристановић 2018: 717).

На седници Председништва СФРЈ одржаној 26/27. фебруара 1989. године, оцењено је да ситуација на САП КиМ прети да уруши уставни поредак. Након консултација са републичким и покрајинским руководством Председништво СФРЈ је усвојило одлуку о утврђивању постојања ванредних прилика и завођењу ванредног стања на САП.⁷ Одлуком је предвиђено да се јавности саопшти да су уведене посебне мере (забрањено је коришћење термина ванредно стање), ради заштите уставног поретка и јавног реда и мира. Доношњем одлуке уведене су посебне (вандредне) мере у читавој Југославији. Најригорозније мере уведене су на САП КиМ: ограничење кретања грађана на САП КиМ, обустава одласка грађана у иностранство, забрана одласка странаца и новинара на угрожена подручја и друге.⁸ Увођењем посебних мера, окончан је отпор покрајинских органа промени Устава СР Србије (Николић 2018: 20).

У складу са одлуком Председништва СФРЈ, Савезно извршно веће (у даљем тексту: СИВ) је задужило Здружени одред милиције да у сарадњи

6 АЈ, ф803, Председништвима република и аутономних покрајина и савезном извршном већу, (Државна тајна), Припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржане 26. фебруара 1989.

7 АЈ, ф803, Записник са 247. седнице Председништва СФРЈ одржане 26. фебруара 1989, државна тајна,

8 АЈ, ф803, Одлука о мерама за елиминисање вандредних прилика на територији САП Косово и Метохија, (Државна тајна), Припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржану 26. фебруара 1989.

са СУП Србије и СУП КиМ обезбеди личну и имовинску сигурност припадницима српске, црногорске и других националности. Одлуком СИВ-а било је наложио да се обнови индустријска производња да би се испоштовали кооперантски уговори.⁹

На седници Скупштине СФРЈ одржаној 1. марта 1989. године, подржане су посебне мере које се односе на САП. У усвојеним закључцима Скупштина СФРЈ „захтева од надлежних органа“ да утврде одговорност „инспиратора и организатора контрареволуционарног деловања на Косову и Метохији.“¹⁰ Државним органима упућен је „позив“ да предузму мере на заустављању исељавања и повратку Срба и Црногораца у САП КиМ. Скупштина СФРЈ „оцењује“ да је Устав СР Србије (са амандманима о покрајинама) на линији ставова XIII конгреса ЦК СКЈ.¹¹

Дешавања на САП КиМ (штрајк рудара) произвеле су реакцију словеначке интелигенције и руководства СР Словеније, који су у Цанкаријевом дому у Љубљани (27. фебруара 1989.), организовали скуп подршке косовском руководству, критике политике СР Србије према КиМ али и завођењу вандредног стања на САП (Dizdarević 1999: 376). Реакција на поступање руководства СР Словеније био је митинг у Београду (28. фебруара 1989.), који је организовало руководство СР Србије. На дан одржавања митинга у Београду, на захтев српског руководства одржан је састанак Раифа Диздаревића председника Председништва СФРЈ, Станета Доланца потпредседник Председништва са Петром Грачанином председником Председништва СР Србије и Бориславом Јовићем председником Скупштине СР Србије. Тема разговора био је митинг и тренутна политичко-безбедносна ситуација у Југославији. Присећајући се састанка, Раиф Диздаревић износи утисак да су чланови српског руководства били уплашени огромним бројем окупљених грађана, због чега је Борислав Јовић током састанка на тренутке говорио еуфорично (Dizdarević 1999: 378).

9 АЈ, ф803, Савезно извршно веће, 27. фебруар 1989, (Државна тајна), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржану 2. марта 1989.

10 Приликом усвајања закључака у Скупштини СФРЈ није присуствовао Лазар Мојсов члан Председништва СФРЈ, што је довело до инсистирања дела делегата да се у закључку међу организаторима немира на САП КиМ директно именују: Азем Влаши, директор СОУР Трпече и други. Друга тенденција делегата у Скупштини СФРЈ је била да се у закључку наведе да се руководиоци који бране уставни поредак не могу смењивати на митинзима. Усвојени закључци нису садржали мере и формулације на којима су инсистирали поједини делегати, већ су одржавали озбиљност Скупштине. (АЈ, ф803, Стенографске белешке са 248. седнице Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989. у Београду са почетком у 10:00 часова, излагање Јанеза Земљарича, стр 9).

11 АЈ, ф803, Текст закључака које усвојила Скупштина СФРЈ, на заједничком заседању Савезног већа и Већа република и покрајина, 1. марта 1989. године, Припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

Током састанка Борислав Јовић је у име руководства СР Србије, упознао савезне руководиоце да је примена мера Председништва СФРЈ угрожена најављеним митинзима по СР Србији и Београду. Чланови Председништва СФРЈ су упознати са захтевима који ће истакнути окупљени грађани: да се не смењују функционери САП Косова који су лојални СФРЈ; да се спречи „разбијање Југославије“ и оспоравање политике СКЈ; да се ухапсе „организатори и коловође“ дешавања на САП КиМ од новембра 1988. године. У разговору, Борислав Јовић је навео да руководство СР Србије не може ништа обећати окупљеним грађанима, као што не може контролисати евентуални наступ против савезних органа управе. У односу на дешавања на митингу, затражио је да Председништво СФРЈ доноси одлуке и без консултација са ЦК СКЈ.

Раиф Диздаревић је саопштио да ће Председништво СФРЈ пратити ток митинга и доносити мере да би очувао уставни поредак и јавни ред и мир у Југославији. У односу на захтеве окупљених грађана, саопштио је да се Председништво СФРЈ неће мешати, већ да надлежни органи морају спровести истрагу и донети одлуку о хапшењу. Председник Председништва СФРЈ је поновио став да ће одлуку о смени функционера САП Косова донети Председништво ЦК СКЈ.¹²

На ванредној седници Председништва САП Косова и Метохије одржаној 27. фебруара 1989. донета је одлука о „делимичном активирању плана Радан и доследном спровођењу мера из плана мера приправности“. Свим органима и организацијама САП Косово и Метохија је посебно наложено „да се при обраћању јавности, поводом мера које се предузимају не употребљавају изрази ванредне прилике и ванредно стање и сл.“ Због честих окупљања становника српске и црногорске националности у првим данима од увођења посебних мера, покрајински секретар за унутрашње послове је донео наредбу о забрани окупљања или кретања грађана у циљу демонстрирања.¹³

Другог дана ванредног стања у САП Косову и Метохији (28. фебруара 1989.), Председништво САП Косово и Метохија је утврдило да средстава јавног информисања нису извештавала „у функцији елиминисања ванредних прилика на територији САП Косово“. Сходно наведеном, Председништво САП Косова и Метохије је Председништву СФРЈ предложило усвајање мере цензуре штампе, радија, телевизијских станица и телеграфских пошти.¹⁴ Председништво СФРЈ на седници 2. марта 1989. није прихватило предлог,

12 АЈ, ф803, Белешке у разговору у Председништву СФРЈ, 28. фебруар 1989, припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

13 АЈ, ф803, Извештај о стању на територији САП Косова, 1. март 1989, (државна тајна), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

14 АЈ, ф803, Допис Председништва САП Косово за Председништво СФРЈ, 28. фебруар 1989, (државна тајна), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

с образложењем да је мера цензуре предвиђена само у случајевима грађанског рата и расламсавања демонстрација.¹⁵

У складу са наредбом Председништва СФРЈ, Југословенска народна армија (ЈНА) је била ангажована на простору САП Косово и Метохија „за елиминисање ванредних прилика“. У периоду ванредних прилика ЈНА је обезбеђивала границу, значајне објекте. Посебна функција ЈНА била је да „демонстрирају силу на територији Косова“. Потпуна реализација одлука Председништва СФРЈ на простору САП Косово и Метохија је била онемогућена одбијањем дела становништва да извршава радну обавезу.¹⁶ Током првих дана од увођења ванредног стања, становништво српске и црногорске националности на САП Косову и Метохији је спроводили „обуставу рада“ док су ученици и студенти бојковали просветни систем.¹⁷

УСЛОЖЊАВАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ ПРИЛИКА: УХАПШЕЊА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

На седници Председништва СФРЈ (2. март 1989.), Доброслав Ђулафић савезни секретар унутрашњих послова је обавестио чланове Председништва да је претходног дана добио „парцијалне информације“ да покрајински органи припремају одређене мере. Дана 1. марта 1989. године, под сумњом да су организовали новембарске и фебруарске nerede на САП Косово и Метохија, ухапшено је 17 лица из Приштине и Митровице. Међу ухапшенима били су: Азем Власи, Екрем Аффифи чланови ПК СК Косова, Азиз Абраши директор СОУР Трепча, Бурхан Каваја директор рудника Стари трг и други. Против Власија, Абрашија и Каваје, надлежни тужилац је сматрао да има довољно елемената за кривичну пријаву.¹⁸

У телеграму који је СУП Косова и Метохије доставио током седнице Председништва СФРЈ, наведено је да је СУП Косова и Метохије пре

15 АЈ, ф803, припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, 2 март 1989, (државна тајна).

16 АЈ, ф803, Телекс Председништва САП Косово за Председништво СФРЈ, 28. фебруар 1989, (државна тајна), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

17 Обустава рада становништва српске и црногорске националности била је присутна у општинама Ђаковица, Гњилане, Витина и Вучитрн. Зборови и окупљања становника српске и црногорске националности били су одржани у општинама Косовска Каменица, Приштина и Гњилане. Једино наведено окупљање становника албанске националности је било у руднику Стари трг. (АЈ, ф803, Извештај о стању на територији САП Косова, 1. март 1989, државна тајна, (државна тајна), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.).

18 АЈ, ф803, Стенографске белешке са 248. седнице Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989. у Београду са почетком 10:00 часова, (државна тајна), излагање Доброслава Ђулафића:15-17.

предузимања мера хапшења информисао председника Председништва САП Косова Ремзија Кољегија и председника ПК СК Косова Рахмана Морину да су руководства СФРЈ и СР Србије сагласна са поступањем СУП Косово. Након информисања обојица су дала сагласност за предузимање мера. У каснијем разговору Раифа Диздаревића и Ремзија Кољегија, косовски руководилац је негирао да је дао сагласност, већ је навео да је само присуствовао састанку у ПК СК Косова (Dizdarević 1999: 383-385).

Већина чланова Председништва СФРЈ је о хапшењима у САП Косову и Метохији била обавештена пре седнице Председништва. Након потврде да су ухапшени истакнути политички и привредни руководиоци, чланови Председништва су изразили забринутост да су хапшења мотивисана политичким разлозима, због чега прети опасност да се на Косову и Метохији понове демонстрације као 1981. године.¹⁹ Стеван Мирковић начелник Генералштаба ЈНА је у опширном реферату упознао чланове Председништва СФРЈ о стању у САП Косово и Метохија. Долазак ЈНА у САП Косово и Метохију, становништво албанске националности је прихватило суздржано, док је српски и црногорски народ са одушевљењем поздавио долазак војске. Све јединице ЈНА у САП Косову и Метохији су биле стациониране у касарнама с изузетком два батаљона. Чланови Председништва СФРЈ су упознати са проценама војних служби да се демонстрације становништва албанске националности очекују у тренуцима када Скупштина САП Косова и Метохије треба да усвоји уставне амандмане о статусу Покрајине.²⁰

Увођење посебних мера додатно је погоршало привредну ситуацију у Југославији - дошло је до „цепања привредних токова међу републикама“.²¹ Дневно издавање за оружане снаге на Косову и Метохији, износило је преко 170 милијарди старих динара.²² Након смрти Јосипа Броза, Сједињене Америчке Државе и Велика Британија су почеле да се интересују за положај косовских Албанаца. У својим сећањима о дипломатској служби у Југославији, Ворен Зимерман амбасадор САД, који је ступио на дужност почетком 1989. године, наводи да Вашингтон крајем 1980-тих Југославију више није сматрао значајним чиниоцем у међународним односима. Америчка администрација је посебно надзирала поље заштите људских права, конкретно третман безбедносних служби према Албанцима у САП Косову и Метохији (Ристановић 2018: 392-393).

Међународни положај Југославије је због нестабилне ситуације у САП Косову и Метохији био погоршан. Либија је интензивирала дипломатске напоре да буде домаћин Самита несврстаних (1989), уместо Југославије.

19 *Исјо*, излагање Стипе Шувара: 17-18

20 *Исјо*, излагање Стевана Мирковића: 48-51.

21 *Исјо*, излагање Јанеза Земљарича: 70.

22 *Исјо*, излагање Раифа Диздаревића: 71.

Руководство НР Албаније је прекинуло односе са Југославијом и све пропагандне активности је усмерило да обавести међународну јавност о непоштовању људских права косовских Албанаца у Југославији.²³ Позивајући се на Устав СФРЈ, Раиф Диздаревић председник Председништва СФРЈ, саопштио је резолутан став, уколико међународна јавност отвори питање људских права у Југославији: „Ми бранимо Југославију. И молим вас ако треба да кришимо људска права и да је одбранимо ми ћемо их кришити, што се зна. Ту нема двојде.“²⁴

Након смрти Јосипа Броза, новински листови и телевизије у Југославији су претворени у пропагандне билтене републичких комитета (Петровић 2013:184). У постојећој политичко-безбедносној ситуацији у Југославији, савезни секретаријат за информације је Председништву СФРЈ предложио да закаже конференцију за стране новинаре о ситуацији у САП Косову и Метохији. Председништво СФРЈ је предлог одбило с образложењем да ситуација није алармантна, међутим уколико се политичко-безбедносна ситуација погорша, јавности ће се обратити представници СИВ-а.²⁵

Након хапшења Азема Власија у Бијељини, његова жена Надира Власи (новинарка загребачког *Vijesnika*) је југословенску јавност обавестила о хапшењу, чак је успела да успостави контакт са словеначким руководством. Стане Доланц дугогодишњи партијски и државни руководиоца се прибојавао да хапшења на Косову и Метохији, може бити повод да руководство СР Словеније одржи митинг солидарности, као у случају подршке рударима у Цанкаријевом дому. У данима након хапшења, госпођа Власи је била веома ангажавана у информисању јавности, због чега је Лазар Мојсов члан Председништва СФРЈ предложио да јој се одреди мера забране напуштања Бијељине и да се изулује од спољних контаката.²⁶ Раиф Диздаревић је саопштио да госпођи Власи сигурно треба онемогућити да побуђује јавност, као и да треба наћи модел како је изоловати, јер се налази у Бијељини, где нису на стању мере као у САП Косову и Метохији.²⁷

Поступање Надире Власи приморало је савезно руководство да се саопштењем обрати јавности. Пред Председништво СФРЈ је било постављено питање: Како обавестити јавност о хапшењима на САП Косово и Метохија? Никола Љубичић члан Председништва СФРЈ је предложио да надлежни

23 *Истио*, излагање Будимира Лончара: 57.

24 *Истио*, излагање Раифа Диздаревића: 84.

25 АЈ, ф803, Одговор Председништва СФРЈ на предлог Савезног секретаријата за информисање, 3.03.1989, (строго поверљиво), припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржану 2. марта 1989.

26 АЈ, ф803, Стенографске белешке са 248. седнице Председништва СФРЈ, 2 март 1989. године, у Београду са почетком у 10:00 часова, (строго поверљиво), излагање Лазара Мојсова: 23.

27 *Истио*, излагање Раифа Диздаревића: 33.

орган у саопштењу за јавност мора обележити идентитет лица као и правни основ предузимања мера. Посебно је инсистирао да се јавности саопшти да Власи, Абраши и Каваја нису ухапшени већ „позвани на саслушање“.²⁸ Стане Доланц потпредседник Председништва СФРЈ је сматрао да је због политичко-безбедносне ситуације над осумничењима требало применити институт консинације, а тек након стварања политичких прилика извршити хапшење.²⁹ Лазар Мојсов члан Председништва СФРЈ је сматрао да предлог „позвани на саслушање“ треба заменити разложенијом формулацијом. Предложио је да надлежни орган (Републички СУП и покрајински СУП) обавести јавност да су Азем Власи, Азиз Абраши, Бурхан Каваја „позвани у СУП на разговор и разјашњење око њихове улоге у овим догађајима после чега ће бити они пуштени, или после чега ће се одлучити шта са њима да се уради“. Чланови Председништва СФРЈ су прихватили предлог.³⁰

Сагласност Председништва СФРЈ и Председништва СР Србије за предузимање мера хапшења у СУП Косово и Метохија, која је наведена у телеграму САП Косова и Метохије, била је тема о којој је дискутовано на седници Председништва СФРЈ. На основу излагања дискутаната може се закључити да пре хапшења чланови Председништва СФРЈ нису били упознати са поступањем СУП Косова и Метохије. Председништво СФРЈ је упутило критику Ремзију Кољгецију председнику Председништва САП Косова, зато што о састанку у ПК СК Косова и Метохије, није обавестио Синана Хасанија члана Председништва СФРЈ, који се налазио у Приштини.³¹

У „личној информацији“ достављеној Председништву СФРЈ и Председништву СР Србије, Ремзи Кољгеци председник Председништва САП Косова и Метохије, навео је да је 1. марта на позив ПК СК Косова присуствовао састанку заједно са Радмилом Богдановићем, Рајком Чаловићем, Јусуфом Каракушијем. Током десетомитног разговора присутни су били информисани да ће покрајински органи „предузети мере према одређеним лицима“ без навођења термина хапшења. О садржају разговору Кољгеци није обавестио Председништво САП Косова сматрајући да ће надлежни покрајински органи званично информисати покрајинско руководство.³²

На седници Председништва СФРЈ питање евентуално изречене сагласности руководства СР Србије, за предузимање мера покрајинских органа, покренуо је Стане Доланц наводећи поступак Слободана Милошевића. Наиме, 28. фебруара 1989. године у телефонском разговору Слободан

28 *Истио*, излагање Николе Љубичића: 24.

29 *Истио*, излагање Стане Доланца: 18-20.

30 *Истио*, излагање Лазара Мојсова: 25.

31 АЈ, ф803, Извод из записника са 248. седнице Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989. године.

32 АЈ, ф803, Лична информација, 2. март 1989. године, Припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

Милошевић је Станету Доланцу саопштио да Доброслав Ђулафић не дозвољава „да се подуму одређене мере“. У информисању чланова Председништва о детаљима разговора, Стане Доланц је навео да Слободан Милошевић није споменуо Азема Власија или друга лица. С друге стране, Слободан Милошевић је замолио потпредседника Председништва СФРЈ да сугерише Доброславу Ђулафићу добробит предузимања мера.³³ Поред негирања да је спречевао спровођење мера у САП Косово и Метохији („нити инсистирамо на некој мери, нити кочимо мере“), Доброслав Ђулафић је на седници саопштио да је од подсекретара за државну безбедност информисан да је СУП Косова и Метохије сагласност за предузимање мера добио од „републичког секретара Србије“.³⁴

У другом делу седнице, Стане Доланц је затражио реч и саопштио: „Ја сам разговарао сада са другом Милошевићем“. Потпредседник Председништва СФРЈ је чланове Председништва информисао о најважнијим сегментима разговора. Слободан Милошевић је о хашпењима на САП Косово „сазнао јутрос“ (2. марта 1989.). На питање да разјасни тврдњу изнету у телеграму СУП Косова о сагласности руководства СФРЈ и СР Србије за поступање покрајинских органа, председник СК Србије је потврдио да су вођени разговори са покрајинским органима. Непрецизна формулација коју је Доланц саопштио на Председништву: „он је рекао да што се њих тиче они су са њима разговарали“, оставља простор за различита тумачења. Наиме, изјава се може тумачити да је Слободан Милошевић председник Председништва ЦК СК Србије и члан Председништва СР Србије лично разговарао са органима САП Косово, или је Доланц под „они“ мислио на руководство СР Србије.³⁵

Предузимање мера хашпења политичких и привредних руководилаца САП Косово и Метохија Слободан Милошевић је сматрао исправним, правдајући свој став тезом да надлежни органи поседују довољно доказа за кривичну одговорност.³⁶ Такође, Слободан Милошевић се успротивио да се над ухапшенима примени институт конфинирања, као и предлогу већине чланова Председништва СФРЈ да се мера СУП Косово и Метохија у саопштењу за јавност оквалификује као позив на разговор и разјашњење.

33 АЈ, ф803, Стенографске белешке са 248. седнице Председништва СФРЈ одржане 2 марта 1989. године, у Београду са почетком у 10:00 часова, излагање Стане Доланца: 29.

34 *Истио*, излагање Доброслава Ђулафића: 69.

35 *Истио*, излагање Стане Доланца: 45-46.

36 Савезни секретаријат унутрашњих послова (ССУП) је као организаторе новембарских демонстрација на САП Косову и Метохија означио високе политичке руководиоце Покрајине. Раиф Диздаревић је образложио ССУП сматрао лужим индицијама без доказа, инсистирајући притоме да истрагу о дешавањима на Косову спроведе партијска комисија. Руководство СР Србије је инсистирало да полицијској истрази (Dizdarević 1999: 352).

Разговор двојице високих руководилаца је завршен сугестијом Милошевића: „Немојте ометати другове у Покрајини да извеше своје дужности“ и одговором Доланца: „То никоме не пада на памет“. Чланови Председништва СФРЈ су поделили једнодушан утисак о разговору да Слободан Милошевић не сагледава потпуну политичко-безбедносну слику и ризике.³⁷

Постоје околности које упућују да је руководство СР Србије подржавало хапшења на САП Косово и Метохија. Наиме, свега један дан пре хапшења на Косову и Метохији, одржан је митинг у Београду (28. фебруара 1989.), као реакција на подршку руководства СР Словеније рударима Старог трга. Председништво СР Србије је пароле са митинга у Љубљани оценило као увредљиве за српски народ и напад на интегритет СФР Југославије. Као разлоге одржавања митинга у Београду, српско руководство је навело подршку уставним променама СР Србије и пројугословенском руководству на САП Косово и Метохија.³⁸ Током митинга грађани су узвикивали пароле: „Не дамо Косово“, „Слобо, Србине - Србија је уз тебе“, „Словенија лаже“, „Ухапсите Власија“ и друге (Ристановић: 2018: 719).

Обраћање Слободана Милошевића на београдском митингу, уследило је након седнице Председништва ЦК СКЈ, на којој су разматране оставке руководства САП Косова и Метохија. На седници Председништва ЦК СКЈ, руководство Србије је предстваљао Слободан Милошевић, који је саопштио да оставке не треба прихватити³⁹. Под притиском окупљених грађана, партијско Председништво је подржало промене Устава СР Србије (Николић-Цветковић 2014: 257). Присећајући се партијског састанка Раиф Диздаревић износи да је Милошевић инсистирао да се у саопштењу за јавност Председништва ЦК СКЈ затражи хапшење организатора демонстрација на САП Косово и Метохија. Након што је Председништво ЦК СКЈ усвојило наведену формулацију, Слободан Милошевић се обратио окупљеним грађанима на митингу. Охрабрен саопштењем за јавност, Слободан Милошевић председник Председништва ЦК СК Србије и члан Председништва СР Србије је на узвике „Ухапсите Власија“, изрекао да ће то бити учињено. Сутрадан Власи је био ухапшен (Dizdarević 1999: 383).

37 Исто, излагање Стане Доланца: 45.

38 АЈ, ф803, Информација о одржаним митинзима у СР Србији 28. фебруара - 1. март 1989. (строго поверљиво), припремни материјал за 250. седницу Председништва СФРЈ, одржане 14. март 1989.

39 Раиф Диздаревић заступа тезу да је руководство СР Србије оличено у Слободану Милошевићу одговорно за сва дешавања на САП Косову и Метохији након новембра 1988. године. Диздаревић сматра да је први разлог одржавања митинга у Београду (28. фебруара 1989.), била намера руководства СР Србије да своје негативно мишљење о демонстрацијама на САП Косову, наметне савезном руководству. Други разлог митинга био је притисак на Председништво ЦК СКЈ да се оставка Рахмана Морине на дужности председника ПК СК Косова не прихвати (Dizdarević 1999: 381).

Председништво СФРЈ је дописом информисало републичка и покрајинска руководства о хашпењу политичких и привредних руководиоца. Председништво СР Словеније је бурно реаговало на допис Председништва СФРЈ, наводећи да протестују, јер је хашпењем на Косову и Метохији погажен ауторитет Председништва СФРЈ. Председништво СР Србије није било задовољно садржајем дописа Председништва СФРЈ, због чега је 3. марта 1989, упутило примедбе и сугестије Председништву СФРЈ (Dizdarević 1999: 385).

Повод за упућивање примедби била је формулација о хашпењима на Косову и Метохија коју је савезни орган изнео у допису: „Председништво СФРЈ у вези с тим констатује да није предходно ни консултовано ни обавештено. Нити је о томе заузимало ни дало став“. Руководство СР Србије је наведену формулацију протумачило дистанцирањем врховног органа федерације од поступка покрајинских органа. Сврха дописа Председништва СР Србије, била је намера да се примедбама и сугестијама као једном врстом притиска, узнуди допуна дописа Председништва СФРЈ ставом да врховни орган федерације инсистира да организатори новембарских и фебруарских дешавања на Косову и Метохији треба да одговорају пред надлежним органима. Допис Председништва СР Србије је интониран у заповедничком тону, и посебно назначено да би неуважавање сугестија од Председништва СФРЈ, приморао органе СР Србије да започну „јавну расправу“ о допису Председништва СФРЈ „што свакако треба предупредити“.⁴⁰

На састанку Председништва СФРЈ одржаном 6. марта 1989, разматран је допис Председништва СР Србије од 3. марта 1989. године. Закључено је да се републичко руководство на неприхваљив начин обратило Председништву СФРЈ, које одбацује примедбе. Председник Председништва СФРЈ Раиф Диздаревић и Никола Љубичић члан Председништва сугерисали су Петру Грачанину председнику Председништва СР Србије да се одговор од 3. марта повуче и да се спор не наставља. Међутим, у свом одговору од 6. марта 1989. Председништво СР Србије је предлог одбило (Dizdarević 1999: 386).

МАРТОВСКЕ ДЕМООНСТРАЦИЈЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Сређином марта месеца политичко-безбедносна ситуација на Косову и Метохији је била сложена. Рахман Морина је повукао оставку на дужност председника ПК СК Косова и Метохије, коју је предходно саопштио под притиском штрајка рудара Стари трг (Dizdarević 1999: 375). Председништва САП Косова и ПК СК Косова и Метохији су 14. марта 1989, прихватили амадмане о покрајинама на Устав СР Србије (Dizdarević 1999: 388).

40 АЈ, ф803, Допис Председништва СР Србије Председништву СФРЈ, 3. марта 1989, припремни материјал за 248. седницу Председништва СФРЈ, одржане 2. марта 1989.

Најављено гласање о аманданима на Устав СР Србије у Скупштини САП Косова и поступак Рахмана Морине проузроковали су обновљање штрајка радника албанске националности у Трепчи, Текстилном комбинату у Гњилану, СОУР „Рамис Садику” и другим предузећима. Рудници магнетита Голеш и Стари трг су били жариште штрајка. Радници рудника Стари трг су били истрајни у захтеву за пуштањем на слободу политичких и привредних руководиоца САП Косова.⁴¹ Штрајк је прерастао у обуставу рада по предузећима широм САП Косова и Метохије.⁴² Реакција радника српске и црногорске националности био је захтев да надлежни органи предузму мере против организатора штрајка, као и да се поштују одлуке Председништва ЦК СКЈ, Председништва ЦК СКС и ПК СК КиМ, који нису прихватили оставке Морине, Шукрије и Аземија.⁴³

Скупштина САП Косова и Метохије је 23. марта усвојила амандане на Устав СР Србије, због чега су у више градова и општина на територији САП Косово и Метохије, започеле демонстрације косовских Албанаца. Посебно турбулентан период био је након 23. марта 1989. када су окупљањима ученика, студената и радника започеле демонстрације у граду Урошевцу и истоименој општини (Dizdarević 1999: 388). Организовање демонстрација било је пропраћено пропагандном активношћу, плакатима, билтенима на албанском језику написаних „с позиција албанског сепаратизма и национализма“ који су позивали албанско становништво на устанак.⁴⁴

На почетку седнице Председништва СФРЈ одржане 27. марта 1989, председавајући Раиф Диздаревић је револтирано саопштио да су поједини чланови федералног и покрајинског руководства током демонстрација у САП Косову и Метохија били на викенд одмору. Критиковао је одсуство са седница Председништва, Станета Доланца, Стипе Шувара и посебно Јосипа Врховца коме се није могао доставити позив за седницу, јер се није знало где се налази. Другим речима, Раиф Диздаревић је желео да чланови Председништва покажу одговорност и јединство при доношењу

41 АЈ ф803, Извештај о стању на територији САП Косово, 14.03.1989, припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржане 26. фебруара 1989.

42 Обуставу рада сироводили су радници албанске националности у општинама Гњилане, Призрен, Урошевац и Лишљан (АЈ ф803, Извештај о стању на територији САП Косово, 21.03.1989, припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржане 26. фебруара 1989.).

43 АЈ ф803, Извештај о стању на територији САП Косово, 10.03.1989. Припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржане 26. фебруара 1989.

44 На заштитном зиду магистралног пута Приштина-Гњилане код Грачаначког језера, исписане су биле пароле: „Косово-Република“, „Доле српски фашизам“, „Косово Да Метохија Не“, „Слава палим борцима у марту 1989. године“, „За Косово живот ћемо дати“, „Доле фашисти Слободан и Рахман“, „Доле сваки издајник“, „Живела радничка класа“ итд. (АЈ ф803, Извештај о стању на територији САП Косово, 29.03.1989, припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ одржане 26 фебруара 1989.)

мера за кризу у САП Косову и Метохија. У критици није прескочио поступање руководства САП Косова и Метохије, јер Председништво СФРЈ током демонстрација није могло да успостави комуникацију са председником Председништва и председником ПК СК Косова и Метохије. Присутни су информисани да покрајинско руководство није добијало правремене информације о дешавањима у Урошевцу и Подујеву. Погрешна процена ситуације у САП Косову и Метохији, навела је Ремзи Кољгеција председника Председништва САП Косова да од Председништва СФРЈ затражи смену покрајинског руководства јер не уживају поверење народа, који их сматра издајницима.⁴⁵

У закључцима са седнице од 27. марта, Председништво СФРЈ је констатовало да су демонстрације у појединим местима у САП Косово и Метохија имале насилнички и рушилачки карактер, као демонстрације (1981.). Демонстранти су употребили ватрено оружје против припадника органа безбедности, због чега је Раиф Диздаревић стање у САП Косову и Метохији окарктерисао ситуацијом „између рушилачких демонстрација и оружаног устанка“. На седници Председништва, Диздаревић је употребљавао термин оружани устанак, али је нагласио да се термин не сме употребљавати у јавности.⁴⁶ Синан Хасани члан Председништва, делегиран из САП Косова и Метохија, сложио се да дешавања у Покрајини имају карактеристике „оружаног устанка“.⁴⁷

Председништво СФРЈ је наложило да употреба оружја од стране припадника органа безбедности мора бити у складу са законом и прописима. Затражено је од Савезног секретаријата за унутрашње послове да пошаље појачање милиције из савезних органа, из осталих република као и потребна средства за спречавање и растурање демонстрација. Председништво СФРЈ је наложило да јединице ЈНА на територији САП Косова и Метохије буде приправне, посебно на кључним путним правцима и местима где је могуће очекивати нове демонстрације. Председништво СФРЈ је затражило да Савезни секретаријат за унутрашње послове објави саопштење за јавност са потпуним подацима о протеклим догађајима и броју погинулих и рањених.⁴⁸

Дана 28. марта 1989, Скупштина Републике Србије усвојила амандмане на Устав СР Србије. Руководство Србије је сматрало да је тиме Србија постала равноправна са другим републикама, и да нови уставни оквир

45 АЈ, ф803, Стенографске белешке са 255. седнице одржане 27.03.1989. године у Београду, са почетком у 19:00 часова, излагање Раифа Диздаревића: 1-3.

46 *Исто*, излагање Раифа Диздаревића: 2-3.

47 *Исто*, излагање Синана Хасанија: 37.

48 АЈ, ф803, Записник са 255. седнице Председништва СФРЈ од 27. марта 1989. године, строго поверљиво.

омогућава решавање кризе на Косову и Метохији (Милошевић 1989: 328). Истог дана, наставиле су демонстрације у Покрајини када је погинуло 7 особа, повређених демонстраната је било 18-оро и 2 милицајца.⁴⁹

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Смена врха покрајинског комитета (1988.), хапшење политичких и привредних руководилаца и посебно усвајање уставних амандмана на Устав СР Србије у Скупштини САП Косова, отворили су кризно жариште. Криза је отпочела мирним протестима, који су средином марта месеца 1989, прерасли у рушилачке демонстрације по улицама Урошевца, Косовске Митровице и Подујева.

Током 1989. године, на седницама Председништва СФРЈ детаљно је разматрана политичко-безбедносна ситуација на САП Косово и Метохија. Приликом предузимања мера за сузбијање албанског сепаратизма и национализма, Председништво СФРЈ се руководило Уставом СФРЈ (1974), али и промишљањем како ће мере деловати на унутрашње политичке односе у Југославији и њен међународни положај.

Мере које је Председништво СФРЈ предузело у намери да нормализује стање на САП Косово и Метохија, могу се свести на: увођење посебних мера (ванредног стања), слање полицијских и војних јединица у Покрајину и идејно-политички пропагандни рад међу косовским Албанцима. На седници одржаној 27. марта, Раиф Диздаревић је јавно осудио демонстрације на Косову и Метохији, које је окаракетисао ситуацијом „између рушилачких демонстрација и оружаног устанка“. У записнику са исте седнице Председништва СФРЈ, отишло се даље у критици, јер су саме демонстрације поистовећене са демонстрацијама из 1981. године.

Анализом поступања два сазива Председништва СФРЈ током демонстрација из 1981. и марта 1989. године, може се уочити сличност предузетих мера за сузбијање нереда и нормализацију стања. Поред истоветних предузетих мера, најмање један узрок повезује демонстрације из 1981. и 1989. године, а то је недовољна активност савезних органа према косовским Албанцима, Србима и Црногорцима на Косову и Метохији, у периоду пре демонстрација.

Приликом разматрања политике Председништва СФРЈ према САП Косово и Метохија пре и током мартовских демонстрација 1989, потребно је из професионалног, стручног и епистемиолошког угла размотрити питање: Да ли је Председништво СФРЈ могло да учини више у постојећем уставном оквиру (1974), који је ослабио улогу савезних органа?

49 АЈ, ф803, Извештај о стању на територији САП Косово, 29.03.1989, припремни материјал за 247. седницу Председништва СФРЈ, одржане 26. март 1989.

АРХИВСКИ ИЗВОРИ

Архив Југославије / фонд Председништво СФРЈ (803)

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Antonić 2002: Slobodan Antonić. *Zarobljena zemlja: Srbija za vreme vlade Slobodana Miloševića*. Београд: Otkrovenje.
- Dizdarević 1999: Raif Dizdarević. *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije. Svjedočenja*. Сарајево: Svjetlost.
- Димић 2001: Љубодраг Димић. *Историја српске држаносији*. Нови Сад: САНУ.
- Jović 2003: Dejan Jović. *Jugoslavija - država koja je odumrela: uspon i pad Četvrtе Jugoslavije (1974-1990)*. Београд: Samizdat.
- Jović 2007: Dejan Jović. *Osmа sednica: uzroci, značaj, interpretacije у: Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održаног u Београду 21. i 22. septembra 2007 Slobodan Milošević: put ka vlasti. Osmа sednica SK SKS: uzroci, tok i posledice. Srbija 20 godina kasnije 1987-2007*. Ур. М. Pavlović, D. Jović и др. Београд. Институт за савремену историју.
- Милошевић 1989: Слободан Милошевић. *Године расцепа*. Београд: БИГЗ.
- Николић-Цветковић 2014: Коста Николић - Срђан Цветковић. *Срби и Албанци на Косову и Метохији у 20. веку (1912-1990)*. Београд: ИСИ.
- Николић 2017: Коста Николић. *Једна изјубљена историја - Срби у 20. веку*. Београд: Службени гласник.
- Николић 2018: Коста Николић. *Југославија, последњи дани 1989-1992: Сви Срби у једној држави*. Београд: Службени гласник.
- Petrović 2013: Vladimir Petrović. *Uloga medija u učvršćenju vlasti Slobodana Miloševića*. у: *Istorija 20. veka*. 2/2013. Ур. Бојан Димитријевић. Београд. Институт за савремену историју.
- Ристановић 2018: Петар Р. Ристановић. *Српска интелектуална елита и косовско питање 1974-1989*. Докторски рад. Београд: Филозофски факултет.
- Ристановић, 2018б: Петар Р. Ристановић. *Југословенски програм мера и активности за заустављање исељавања Срба и Црногораца са Косова (1987) у: Баштина св.46, 2018*. Ур. Драган Танчић. Лепосавић. Институт за српску културу.

Nemanja S. DIMITRIJEVIĆ

THE PRESIDENCY OF THE SFRY ON THE SITUATION
IN KOSOVO IN THE FIRST MONTHS OF 1989.

SUMMARY

Yugoslavia was a complex political structure made up of six republics and two autonomous provinces, both within Serbia. In early 1989, the situation in Kosovo was complex. In the middle of March 1989, violent demonstrations began in the cities of the autonomous province of Kosovo. The participants in the demonstrations were Kosovo Albanians. The situation in Kosovo was discussed at the sessions of the Presidency of the SFRY. The paper presents the conclusions and measures taken by the Presidency of the SFRY to normalize the situation in Kosovo. When taking measures to eliminate Albanian nationalism and separatism, the Presidency of the SFRY was guided by the Constitution (1974), but also by considering how the measures would affect internal political relations in Yugoslavia and the international position.

Key words: Presidency of the SFRY, SAP of Kosovo, Azem Vllasi, Slobodan Milošević, state of emergency, 1989.